

SZYMON SZMAK

Ubezpieczenia ochrony prawnej w systemie niemieckim – wybrane problemy

Przedmiotem artykułu są wybrane problemy związane z systemem ubezpieczenia ochrony prawnej w Niemczech.

Autor przedstawia w sposób syntetyczny historię rozwoju ubezpieczenia ochrony prawnej w Niemczech, kładąc przede wszystkim nacisk na praktykę ubezpieczycieli, jak również na zapatrywania i najważniejsze decyzje organu nadzoru. Następnie komentuje istotne przepisy niemieckiej ustawy o umowie ubezpieczenia odnoszące się do ubezpieczenia ochrony prawnej. Ostatnią kwestią, którą omawia jest doniosły problem relacji między ubezpieczeniem ochrony prawnej a ubezpieczeniem odpowiedzialności cywilnej opracowany z punktu widzenia doktryny niemieckiej.

Słowa kluczowe: ubezpieczenie ochrony prawnej, system niemiecki, zasada rozdziału branż ubezpieczeniowych, ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej, dochodzenie roszczeń.

Wprowadzenie

Ubezpieczenia ochrony prawnej na polskim rynku pojawiły się kilka lat temu, ale dopiero teraz uważa się ich intensywniejszy rozwój. Należy tłumaczyć to przede wszystkim faktem, że w okresie wcześniejszym nie było praktycznej możliwości takiego rozwoju według zasad rynkowych. Szukając wzoru państwa z bogatą tradycją praktyki, prawodawstwa i orzecznictwa w sferze ubezpieczenia ochrony prawnej, należy zwrócić się ku Niemcom, które uchodzą za modelowy wręcz przykład wprowadzenia tego typu ubezpieczenia. Warto zatem ich bogatej doktrynie i praktyce przyjrzeć się bliżej.

W literaturze wyróżnia się dwie formy tradycji prawa ubezpieczeniowego w Europie. Pierwsza z nich zwana **systemem alpejskim** rozwinęła się w niektórych państwach Europy kontynentalnej, w tym m.in. w Niemczech, Austrii i Francji. Charakteryzuje się ona specjalnym pojmowaniem ubezpieczeń gospodarczych wymagających rozbudowanego systemu nadzoru i kontroli ze strony państwa. Ryzyko powinni ponosić wspólnie ubezpieczający i ubezpieczyciele, co mają zagwarantować przede wszystkim organy nadzoru. Natomiast specyfiką drugiego **systemu, morskiego**, występującego przede wszystkim na Wyspach Brytyjskich – w Wielkiej Brytanii i Irlandii oraz

w Holandii, jest zaliczanie działalności ubezpieczeniowej do szerszego zbioru usług finansowych. W konsekwencji stosuje się do niej generalnie zasady wolnego rynku¹.

Ubezpieczenie ochrony prawnej uznaje się w niemieckiej doktrynie za jeden z modeli dostępu obywateli do wymiaru sprawiedliwości (*der Zugang zur Rechtsgewährung*)². Pierwszą z opcji jest mechanizm prawny wpływu państwa na wynagrodzenie podmiotów świadczących pomoc prawną. Tworzą go poszczególne regulacje prawne określające szczegółowo wysokość tego wynagrodzenia w danych przypadkach, czy wprowadzające zakaz określonego sposobu wynagrodzenia, np. honorarium związane z pomyślnym rozstrzygnięciem sporu (*success fee, Erfolgshonorar*). Drugi z modeli opiera się na finansowym wsparciu państwa świadczonym tym obywatelom, których sytuacja majątkowa nie pozwala na pokrycie w pełni lub w części kosztów związanych z prowadzonym sporem (*staatliche Kostenhilfe*). W takiej sytuacji bierze się pod uwagę dane dotyczące dochodu danego obywatela oraz możliwości pozytywnego rozstrzygnięcia sporu. Nie należy zapominać, że ubezpieczenie ochrony prawnej, jako kolejny z mechanizmów zagwarantowania dostępu obywateli do wymiaru sprawiedliwości, opiera się na zasadach rynkowych i jest oferowane przez podmioty, których nadrzędnym celem jest osiągnięcie zysku³.

1. Historia ubezpieczenia ochrony prawnej w Niemczech – zarys

Ubezpieczenie ochrony prawnej jako odrębny rodzaj działu ubezpieczeń prywatnych (*Privatversicherungen*) wykształciło się relatywnie późno. W społeczeństwie średniowiecznym w Europie północnej i środkowej gildie oraz związki miały wśród swoich wielu zadań również dochodzenie prawa (*Rechtsverfolgung*), tj. gwarantowały pomoc i wsparcie w rozwiązywaniu konkretnych problemów prawnych. Aż do XVIII wieku gwarancja ochrony prawnej pojawiała się w statutach wielu gildii kupieckich, jako szczególne prawo poszkodowanego do odszkodowania pieniężnego⁴.

Dopiero w wiekach XIX i XX spóldzielcze dochodzenie prawa (*genossenschaftliche Rechtsverfolgung*) w Niemczech nabrało nowoczesnego kształtu, dostosowanego do nowych realiów społecznych i ekonomicznych, w których wspólnoty interesów umożliwiały swoim członkom nie tylko osiągnięcie lepszych wyników gospodarczych w procesie industrializacji, lecz również wykonywanie przysługujących im uprawnień. Były to przede wszystkim wspólnoty interesu (*Interessenverbände und Schutzvereine*): związki zawodowe, stowarzyszenia pracodawców, wspólnoty rolników, stowarzyszenia podatkowe czy związki właścicieli nieruchomości. Ochrona prawna oferowana przez te stowarzyszenia polegała na udzielaniu porad prawnych, jak również na wymianie pism i prowadzeniu negocjacji z przeciwnikami procesowymi⁵. Trzeba jednak zwrócić uwagę na fakt,

1. D. Fuchs, *Europejskie prawo ubezpieczeń gospodarczych* [w:] E. Kowalewski (red.), *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Bydgoszcz, Toruń 2006, s. 539.
2. M. Kilian, *Determinanten des europäischen Rechtsschutzversicherungsmarkts. Beratungsmonopole, Anwaltsgebühren und Kostenerstattung*, *Zeitschrift für die gesamte Versicherungswissenschaft*, Vol. 88, Nr 1, s. 24–26.
3. Ibidem.
4. J. Werner, *Die Rechtsschutzversicherung in Europa – Eine Studie über die geschichtliche und wirtschaftliche Entwicklung sowie über die Versicherungsbedingungen der Rechtsschutzversicherungen in Europa*, Karlsruhe 1985, s. 1.
5. G. Ridder, *Rechtsschutzversicherung in der Bundesrepublik Deutschland* [w:] H. Möller (red.), *Studien zur Rechtsschutzversicherung in europäischen Ländern und in den Vereinigten Staaten*, Karlsruhe 1975, s. 106.

że były to tylko niektóre z całego wachlarza świadczeń wspomnianych stowarzyszeń. Co ważne, uprawnienia członków związane z ochroną prawną nie stanowiły przedmiotu odrębnej umowy ubezpieczenia, a wynikały bezpośrednio z członkostwa w tychże organizacjach. Świadczeniom tym nie można więc przypisać charakteru ubezpieczeniowego⁶.

Pod koniec XIX w. rozwinęła się również inna forma świadczenia ochrony prawnej: ochrona z zakresu prawa pracy, do której to gałęzi prawa ani doktryna, ani ustawodawca niemiecki nie przywiązywali jeszcze w tym czasie zbyt wielkiej wagi. Stąd organizacje zajmujące się ochroną prawną tworzone były oddolnie, przez samych pracowników. Nosiły one nazwę sekretariatów pracowniczych (*Arbeitersekretariate*). Pracownicza pomoc prawna została ostatecznie unormowana w niemieckim ustawodawstwie (ustawa o sądach pracy – *Arbeitsgerichtsgesetz*). Wynikającymi z niej najważniejszymi świadczeniami były i są nadal bezpłatne doradztwo prawne czy przed-sądowa lub pozasądowa reprezentacja członków związków zawodowych w zakresie sporów lub zagadnień dotyczących stosunku pracy, ubezpieczeń społecznych, pomocy społecznej, jak też podatku dochodowego⁷.

W roku 1912 niemiecki Urząd Nadzoru Ubezpieczeń Prywatnych Cesarstwa Niemieckiego (*das Kaiserliche Aufsichtsamt für Privatversicherung*)⁸ po raz pierwszy wypowiedział się na temat konieczności uzyskania zezwolenia na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej w zakresie określonej formy ubezpieczenia ochrony prawnej. Urząd nadzoru uznał za wymagające dodatkowego zezwolenia świadczenie polegające na pokryciu wszelkich kosztów postępowania karnego związanego ze zdarzeniem ubezpieczeniowym (to obowiązkowe świadczenie przewidywały warunki ubezpieczyciela odpowiedzialności cywilnej dla rolników)⁹.

Prawdziwie nowoczesna forma ubezpieczenia ochrony prawnej zaczęła nabierać kształtu w Niemczech wraz z powstaniem pierwszych spółek zajmujących się ubezpieczeniem ochrony prawnej w związku z ruchem pojazdów w latach 20. XX wieku¹⁰. W 1928 r. powstał pierwszy w Niemczech zakład ubezpieczenia ochrony prawnej o charakterze powszechnym *D.A.S. – Deutscher Automobilschutz AG*. Siedem lat później powołano natomiast spółkę *Deutsche Allgemeine Rechtsschutz-Versicherungs-AG (DARAG)*. Ubezpieczyciele w tym czasie oferowali ochronę w dochodzeniu roszczeń związanych z wypadkami samochodowymi, wypadkami pieszych, pasażerów i podróżnych. Była to tak zwana aktywna ochrona prawna dotycząca odszkodowań w wymienionych sprawach. Należy zaznaczyć, że w takich przypadkach ubezpieczyciel nie tylko pokrywał koszty, lecz

6. G. Bauer, J.C. Winkler, K. Maier, P. Stahl, W. Harbauer, *Rechtsschutzversicherung: Kommentar zu den Allgemeinen Bedingungen für die Rechtsschutzversicherung (ARB 2000/2009 und 75)*, Beck, 2010, online – e-book, [data dostępu: 11.11.2011 r.], Entwicklung der Rechtsschutzversicherung, Randnummer 10.

7. J. Werner, *Die ...*, op. cit., s. 2.

8. Więcej o historii nadzoru ubezpieczeniowego w Niemczech: Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht, *Versicherungsaufsicht*, http://www.bafin.de/DE/DieBaFin/AufgabenGeschichte/Versicherungsaufsicht/versicherungsaufsicht_node.html, dostęp: 16.02.2013 r.

9. Publikacje niemieckiego organu nadzoru – *Veröffentlichungen des Reichsaufsichtsamts für Privatversicherung* [do 1939 r.], *Veröffentlichungen des Zonenamtes des Reichsaufsichtsamtes für das Versicherungswesen* [1947–1951 r.] [dalej: VA] 12, 116

10. W. Hempfing, V. Traut, *Rechtsschutzversicherung. Grundriß und Entscheidungen*, München 1993, s. 2; G. Ridder jako pierwszą wskazuje *Vereinigte Kraftfahrzeuginteressen-Schutzgesellschaft GmbH*, która powstała w 1925 r. w Wuppertalu, jednakże nie rozwinęła działalności w innych regionach Niemiec – zob. G. Ridder, *Rechtsschutzversicherung ...*, op. cit., s. 107.

również brał udział w pewnym stopniu w pozasądowym trybie dochodzenia roszczeń¹¹. Do zakresu ubezpieczenia w tym czasie należała obrona w postępowaniu karnym w sprawie o przestępstwa związane z użytkowaniem pojazdu, czyli tak zwana ochrona prawna dotycząca prawa karnego. Ubezpieczyciele oferowali również dochodzenie roszczeń przeciwko własnemu ubezpieczycielowi w związku z likwidacją szkody. Świadczenie to nazywane jest ochroną prawną dotyczącą umowy ubezpieczenia¹².

Początkowo niemiecki organ nadzoru nie kwalifikował działalności pierwszych spółek ochrony prawnej jako wykonujących działalność ubezpieczeniową, ponieważ stronami umów nie byli ubezpieczający, lecz „członkowie”, którzy posiadali prawo do powoływania wybranego przedstawiciela w danym postępowaniu¹³.

W 1937 r. organ nadzoru w sprawie ubezpieczyciela *Nordstern Allgemeine Versicherungs-AG* nakazał stosowanie zasady rozdzielenia działów ubezpieczeń (*Gebot der Sparentrennung*)¹⁴. Ubezpieczycielom posiadającym w swojej ofercie ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej zakazano odtąd zawierania umów ubezpieczenia ochrony prawnej, które gwarantowało aktywną ochronę prawną dotyczącą odszkodowań ze względu na oczywiste zagrożenie konfliktem interesów między ubezpieczycielem a ubezpieczonym. Drugim argumentem za wprowadzeniem tej zasady była konieczność przestrzegania przez ubezpieczycieli obowiązującej od 1935 r. ustawy dotyczącej zapobiegania nadużyciom w obszarze świadczenia pomocy prawnej – *Gesetz zur Verhütung von Mißbräuchen auf dem Gebiete der Rechtsberatung*¹⁵. Zasada *Sparentrennung* utrwalana była po II wojnie światowej w kolejnych orzeczeniach organu nadzoru, m.in. w 1957 r. i 1960 r.¹⁶

Po II wojnie światowej w związku z dynamicznym rozwojem komunikacji drogowej, a tym samym wzrostem liczby wypadków z nią związanych, ubezpieczyciele zaczęli odpowiadać na potrzeby zapewnienia ochrony prawnej również dla niezmotoryzowanych uczestników ruchu drogowego.

W 1954 r. urząd nadzoru ubezpieczeniowego zatwierdził kolejny wzór Ogólnych Warunków Ubezpieczenia Ochrony Prawnej. Z racji roku uchwalenia zostały one nazwane *Allgemeine Bedingungen für die Rechtsschutzversicherung* (ARB) 54, i aż do roku 1969 obowiązywały jako standard na rynku ubezpieczeń ochrony prawnej. Warunki ARB 54 istotnie rozszerzyły dotychczasowy zakres ubezpieczenia, m.in. o pokrycie kosztów dochodzenia oraz obrony przed roszczeniami z umowy o pracę, jak też dochodzenia roszczeń przed sądami właściwymi dla spraw ubezpieczeń społecznych¹⁷. Poza tym ubezpieczenie gwarantowało doradztwo adwokata w sprawach z zakresu prawa prywatnego, prawa karnego oraz prawa ubezpieczeń społecznych¹⁸. Poszczególne świad-

---

11. VA 36, 40, 106.

12. G. Bauer, J.C. Winkler, K. Maier, P. Stahl, W. Harbauer, *Rechtsschutzversicherung*..., op. cit., Randnummer 12.

13. C. Isola, *Legal expenses insurance: origins and development*, http://www.riad-online.net/fileadmin/documents/homepage/publications/general_publications/Historical_brochure.pdf, (dostęp: 03.09.2013 r.), s.7.

14. G. Ridder, *Rechtsschutzversicherung*..., op. cit., s. 109.

15. C. Isola, *Legal*..., op. cit., s. 8–9.

16. G. Ridder, *Rechtsschutzversicherung*..., op. cit., s. 107, zob. publikacje niemieckiego organu nadzoru – *Veröffentlichungen des Bundesaufsichtsamtes für das Versicherungswesen* [dalej: VerBAV] 1957, s. 227 i nast., VerBAV 1960, s. 77.

17. G. Ridder, *Rechtsschutzversicherung*..., op. cit., s. 113.

18. VerBAV 54, 139.

czenia zostały zgrupowane w wyspecjalizowane produkty ubezpieczeniowe, jak ochrona prawna związana z pojazdem, ochrona prawna kierowcy, powszechna ochrona prawna (obejmująca życie prywatne, życie zawodowe albo działalność przedsiębiorcy), ochrona prawna związana z wypadkami komunikacyjnymi, ochrona prawna związana ze sprawami toczącymi się przed sądami pracy, ochrona prawna związana z ubezpieczeniami społecznymi oraz doradztwo prawne z zakresu większości obszarów prawa niemieckiego, z wyłączeniem prawa podatkowego i administracyjnego¹⁹. W 1956 r. założone zostało towarzystwo *Neue Rechtsschutzversicherungs-AG* (NEURAG), natomiast rok później *Deutsche Rechtsschutzversicherungs-AG* (DEURAG) oraz *Roland-Rechtsschutz-Versicherungs-AG*²⁰, obok już istniejących DAS oraz *Allgemeine Rechtsschutzversicherungs-AG* (ARAG)²¹.

Do 28 lipca 1994 r. ubezpieczyciele niemieccy mogli zawierać umowy ubezpieczenia jedynie na podstawie ogólnych warunków ubezpieczenia zatwierdzonych przez organ nadzoru *Bundesaufsichtsamt für das Versicherungswesen* (BAV), od 1 maja 2002 r. *Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht* (BaFin), którymi były od 1975 r. do tego czasu ARB 75²². Od 29 lipca 1994 r., w związku z harmonizacją i liberalizacją prawa prywatnego w ramach wspólnego rynku Unii Europejskiej, niemieccy ubezpieczyciele mają prawo zawierania umów ubezpieczenia na podstawie opracowanych przez siebie ogólnych warunków ubezpieczenia, których postanowienia nie wymagają już zatwierdzenia przez organ nadzoru²³.

Niezależnie od wspomnianego wyżej zniesienia nakazu zatwierdzania przez organ nadzoru ogólnych warunków ubezpieczenia, w łonie organizacji ubezpieczycieli HUK dążono do wprowadzenia zmian, które jednak nie oznaczałyby znaczących modyfikacji zakresu ochrony ubezpieczeniowej. Miały one mianowicie jeszcze bardziej uprościć język oraz uporządkować systematykę warunków. Udało się to poprzez opracowanie warunków w wersji ARB 1994, które zgodnie z prawem podlegały jeszcze zatwierdzeniu przez organ nadzoru, co jednak po zmianach ustawy o nadzorze nad ubezpieczeniami z 29 lipca 1994 r. dostosowujących ustawodawstwo niemieckie do standardów europejskich nie miało większego znaczenia prawnego. Wszyscy ubezpieczyciele, którzy jeszcze przed 1 lipca 1994 r. przyjęli tę treść warunków, mogli zawierać umowy ubezpieczenia na ich podstawie również bez ich formalnego włączenia²⁴.

Warunki zwane ARB 2000 stały się w 2000 r. wzorcowymi warunkami ogólnymi ubezpieczenia ochrony prawnej stowarzyszenia ubezpieczycieli GDV. Stowarzyszenie to wraz z rozwojem gospodarczym, a także znaczącym postępem ubezpieczeniowej myśli prawnej uzupełniało treść warunków o nowe potrzebne postanowienia. Związane one były m.in. z uchwaleniem nowej ustawy o umowie ubezpieczenia z 23 listopada 2007 r. Następnie ogłoszone zostały jeszcze warunki w wersji ARB 2008, które są w pełni zgodne z nową ustawą o umowie ubezpieczenia²⁵.

19. G. Ridder, *Rechtsschutzversicherung...*, op. cit., s. 113.

20. G. Bauer, J.C. Winkler, K. Maier, P. Stahl, W. Harbauer, *Rechtsschutzversicherung...*, op. cit., Randnummer 15.

21. Wcześniejsza nazwa: *Deutsche Allgemeine Rechtsschutzversicherungs-AG* (DARAG).

22. G. Bauer, J.C. Winkler, K. Maier, P. Stahl, W. Harbauer, *Rechtsschutzversicherung...*, op. cit., Randnummer 20.

23. Por. § 5 ust. 3 pkt 2 niemieckiej ustawy o nadzorze nad ubezpieczeniami w wersji przed nowelizacją, zw. VAG a. F.

24. Por. § 23 ust. 3 AGBG.

25. G. Bauer, J.C. Winkler, K. Maier, P. Stahl, W. Harbauer, *Rechtsschutzversicherung...*, op. cit., Randnummer 21.

2. Ubezpieczenie ochrony prawnej w niemieckiej ustawie o umowie ubezpieczenia

Ustawa o umowie ubezpieczenia (dalej: VVG)²⁶ nie zawierała do 30 czerwca 1990 r. przepisów szczególnych dotyczących ubezpieczenia ochrony prawnej prowadzonego przez ubezpieczyciela samodzielnie. Świadczenie ochrony prawnej uregulowane w par. 149 oraz par. 150 ust. 1 VVG w wersji sprzed 30 czerwca 1990 r. jest jedynie częścią składową świadczenia obrony przed nieuzasadnionymi roszczeniami w ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej. W poprzedniej wersji ustawy próżno zatem szukać przepisów dotyczących tego rodzaju ubezpieczenia, ponieważ trzeba wziąć pod uwagę fakt, że w czasie tworzenia ustawy (ogłoszona została w 1908 r.) ubezpieczenie ochrony prawnej jako odrębny rodzaj ubezpieczenia nie było jeszcze znane, a przy kolejnych jej nowelizacjach nie pojawiała się potrzeba jego szczegółowej regulacji. To implementacja dyrektywy o ubezpieczeniu ochrony prawnej z 22 czerwca 1987 r.²⁷ wymusiła wprowadzenie przepisów szczególnych w VVG. Do ustawy wprowadzono Tytuł siódmy – Ubezpieczenie ochrony prawnej²⁸.

Należy podkreślić, że już przed 1 lipca 1990 r. przepisy ogólne ustawy VVG odnosiły się również do ubezpieczenia ochrony prawnej jako odrębnego rodzaju ubezpieczenia²⁹.

Nowelizacja ustawy VVG z 22 listopada 2007 r. nie zmieniła pozycji ustrojowej ubezpieczenia ochrony prawnej. Wcześniejsze brzmienie ustawy (par. 158 I – 159 o VVG a. F.) zostało co do zasady zachowane w nowej wersji VVG (par. 126 – 129 VVG), uzupełnione zostało jedynie o jeden przepis par. 125 VVG.

W przeciwieństwie do rozwiązań polskich, niemiecki legislator już w pierwszym paragrafie rozdziału „Ubezpieczenie ochrony prawnej” skonstruował jego definicję, opisując charakterystykę świadczenia ubezpieczyciela. Definicję tę wprowadziła nowelizacja z 2008 r.³⁰, choć samym terminem posługiwano się już we wcześniejszych wersjach VVG oraz innych ustawach ubezpieczeniowych.

Zgodnie z par. 125 VVG ubezpieczyciel ochrony prawnej jest zobowiązany świadczyć konieczne (wymagane) usługi w umówionym zakresie w celu ochrony interesów prawnych ubezpieczającego lub ubezpieczonego.

W niemieckiej regulacji ustawowej implementowano przepis dyrektywy o zasadzie **wyodrębnienia ubezpieczenia ochrony prawnej**. Ustawodawca podkreśla konieczność odrębnego wskazania zakresu tego ubezpieczenia oraz przypisanej do niego składki, w przypadku gdy w jednej umowie ubezpieczono ryzyka z różnych rodzajów ubezpieczeń³¹.

---

26. Ustawa z dnia 30 maja 1908 r. o umowie ubezpieczenia, *Gesetz über den Versicherungsvertrag (Versicherungsvertragsgesetz)*, obowiązująca wersja po wejściu w życie nowelizacji z 23 listopada 2007 r., BGBl. I S. 2631, ze zmianami.

27. Dyrektywa z 22 czerwca 1987 r., 87/344/EWG w sprawie koordynacji przepisów ustawowych wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do ubezpieczenia ochrony prawnej, Dz.U. WE L 185, 04.07.1987 r., s. 77–80.

28. G. Bauer, J.C. Winkler, K. Maier, P. Stahl, W. Harbauer, *Rechtsschutzversicherung: Kommentar zu den Allgemeinen Bedingungen für die Rechtsschutzversicherung (ARB 2000/2009 und 75)*, Beck, 2010, Die Rechtsschutzversicherung im System des Versicherungsrechts, Randnummer 36.

29. E. Bruck, H. Möller, VVG – *Großkommentar zum Versicherungsvertragsgesetz*, Berlin 2010, I, Einl., Anm. 6.

30. Nowelizacja z 23 listopada 2007 r., BGBl. I S. 2631.

31. Par. 126 ust. 1 zd. 1 VVG, por. np. T. Münkel, *Kapitel 2: Rechtsschutzversicherung* [w:] W. Rüffer, D. Halbach, P. Schimikowski, *Versicherungsvertragsgesetz. Handkommentar*, Köln 2011, s. 726.

W Niemczech istnieją oddzielne przedsiębiorstwa, do których zakresu działalności należy **likwidacja szkód** z interesującego nas ubezpieczenia. W zdaniu drugim par. 126 ust. 1 VVG zobowiązano ubezpieczyciela do wskazania w polisie ubezpieczeniowej nazwy samodzielnego przedsiębiorstwa likwidującego szkody, jeżeli taka usługa została przez niego zlecona. W kolejnym ustępie paragrafu sprecyzowano, że roszczenia o wykonanie świadczenia ubezpieczeniowego w przypadku działania przedsiębiorstwa likwidacji szkód mogą być kierowane wobec niego. Tym samym jako jedyne w tej sytuacji posiada legitymację procesową bierną³².

Przepisy par. 127 VVG dotyczą **swobody wyboru prawnika**³³.

Niezwykle cenną regulacją w niemieckiej ustawie jest przepis art. 128 VVG traktujący o postępowaniu dotyczącym **opinii biegłego**, będącym implementacją art. 6 i 7 dyrektywy. Przedmiotowy przepis stanowi o sytuacji odmowy spełnienia świadczenia przez ubezpieczyciela ze względu na brak uzasadnionej perspektywy powodzenia przy reprezentacji interesów ubezpieczonego lub gdy reprezentacja ta byłaby bezcelowa. O odmowie tej ubezpieczyciel ma obowiązek poinformować ubezpieczającego. W takim przypadku umowa ubezpieczenia powinna przewidywać procedurę dotyczącą sporządzenia opinii biegłego lub analogiczne postępowanie, które gwarantowałyby niezależność takiego eksperta, w razie różnicy zdań między stronami tej umowy co do powodzenia postępowania sądowego lub administracyjnego. Jeżeli w umowie ubezpieczenia nie przewidziano takiej procedury lub gdy ubezpieczyciel nie poinformuje o niej ubezpieczającego, uznaje się wtedy potrzebę ochrony prawnej ubezpieczającego za zaakceptowaną³⁴.

3. Ubezpieczenie ochrony prawnej a ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej – regulacje prawne i doktryna niemiecka

Jak już wspomniano, specjalistyczne ubezpieczenie ochrony prawnej w Niemczech przed 30 czerwca 1990 r. mogło być oferowane przez zakład ubezpieczeń, którego plan działalności nie obejmował innych rodzajów ubezpieczeń (*Versicherungszweige*) zgodnie z tak zwaną zasadą rozdziału branż (działów) ubezpieczeniowych (*[[kleine] Spartenentrennung]*)³⁵. Zasada ta dotyczyła obok ubezpieczenia ochrony prawnej również ubezpieczeń na życie, ubezpieczeń zdrowotnych, gwarancji ubezpieczeniowych oraz ubezpieczeń należności handlowych³⁶. *Ratio legis* wprowadzenia omawianej zasady wobec ubezpieczycieli ochrony prawnej była pierwotnie chęć zapobieżenia ewentualnemu naruszeniu przepisów Kodeksu karnego oraz ustawy RBERG³⁷ (obecnie

32. J. Cornelius-Winkler, *Rechtsschutzversicherung. Ein Leitfaden für die Praxis*, Karlsruhe 2008, s. 5.

33. Sz. Szmak, *Wybór prawnika w ubezpieczeniu ochrony prawnej – regulacje wybranych państw europejskich oraz orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości UE*, „Prawo Asekuracyjne”, 2012 nr 2 {71}; Sz. Szmak, *Zapłać składkę i wybierz prawnika*, „Rzeczpospolita”, 17.10.2012 r.

34. T. Münkel, *Kapitel 2: Rechtsschutzversicherung* [w:] W. Rüffer, D. Halbach, P. Schimikowski, *Versicherungsvertragsgesetz. Handkommentar*, Köln 2011, 728–729.

35. G. Levie, *La coordination de l'assurance «Protection Juridique» dans les Communautés Europeennes* [w:] H. Möller (red.), *Studien zur Rechtsschutzversicherung in europäischen Ländern und in den Vereinigten Staaten*, Karlsruhe 1975, s. 103.

36. Obecnie zasada *Spartentrennung* ma zastosowanie do ubezpieczeń na życie oraz niektórych ubezpieczeń zdrowotnych, por. § 8 ust. 1a VAG.

37. Ustawa o doradztwie prawnym – *Rechtsberatungsgesetz* (w skrócie RBG, zwana do 1964 r. *Gesetz zur Verhütung von Mißbräuchen auf dem Gebiete der Rechtsberatung*), ustawa z 13 grudnia 1935 r., RGBl. I S. 1478 ze zmianami.

RDG³⁸) poprzez prowadzenie jednoczesnej działalności w zakresie ubezpieczenia ochrony prawnej oraz ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej. W niemieckiej literaturze bada się scenariusze konfliktu interesów ubezpieczenia ochrony prawnej z innymi rodzajami ubezpieczeń³⁹, ale najistotniejsze z punktu widzenia doktryny i praktyki wydaje się zbadanie relacji z ubezpieczeniem odpowiedzialności cywilnej.

W związku z harmonizacją prawa państw członkowskich Wspólnoty Europejskiej czyniono starania, aby w całej wspólnocie znieść nieznaną w większości krajów zasadę rozdziału branż ubezpieczeniowych. Zgodnie z art. 7 ustęp 2 pierwszej dyrektywy koordynacyjnej Rady z 24 lipca 1973 r.⁴⁰ dotyczącej ubezpieczeń innych niż ubezpieczenia na życie Niemcy mogły utrzymać w swoim ustawodawstwie zasadę *Spartentrennung* aż do czasu decyzji o kolejnym etapie koordynacji przepisów państw europejskich. W projekcie dyrektywy z dnia 23 lipca 1977 r. opracowanym przez Komisję⁴¹ przewidziano zniesienie zasady rozdziału branż, a zamiast niej – szczególne zasady administracji ubezpieczenia ochrony prawnej przez „wielobranżowego” ubezpieczyciela lub przekazanie prowadzenia likwidacji szkód z tego ubezpieczenia niezależnej spółce. Uregulowania te zostały wprowadzone dyrektywą o ubezpieczeniu ochrony prawnej z 22 czerwca 1987 r., w której określono, że zasada rozdziału branż powinna zostać zniesiona do 30 czerwca 1990 r.

Należy zaznaczyć, że ubezpieczenie ochrony prawnej oraz ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej (dalej: OC) spełniają odmienne funkcje, co jest istotne z punktu widzenia historycznego zakazu oferowania tych dwóch rodzajów ubezpieczeń przez tego samego ubezpieczyciela.

Świadczenie główne ubezpieczyciela ochrony prawnej zgodnie z poglądami doktryny niemieckiej polega na umożliwieniu ubezpieczonemu dochodzenia w trybie sądowym i pozasądowym swoich roszczeń poprzez pokrycie kosztów postępowania, przede wszystkim wynagrodzenia adwokata i kosztów sądowych. Wskazuje się wyraźnie, że bezpośrednim celem ubezpieczenia ochrony prawnej nie jest kompensacja szkody, a właśnie zapewnienie środków służących dochodzeniu praw ubezpieczonego. Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej ma pod pewnymi warunkami zdecydowanie przeciwny charakter, stąd ubezpieczenie ochrony prawnej określa się czasami w literaturze niemieckiej jako „lustrzane odbicie” (*das Spiegelbild*) ubezpieczenia OC⁴². Ubezpieczenie ochrony prawnej chroni poszkodowanych, a tym samym uprawnionych do otrzymania odszkodowania za wyrządzoną im szkodę. Funkcją ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej jest natomiast ochrona osób, które same szkodę wyrządzają, poprzez gwarancję świadczenia odszkodowania dla poszkodowanego, o ile jego roszczenia są uzasadnione⁴³.

Mimo takiego rozgraniczenia, w niemieckiej literaturze wskazuje się jednak, że istnieją sytuacje, w których jednoznaczne rozróżnienie ubezpieczenia ochrony prawnej i ochrony prawnej

---

38. Ustawa o pozasądowych usługach prawnych – *Gesetz über außergerichtliche Rechtsdienstleistungen (Rechtsdienstleistungsgesetz*, w skrócie *RDG*), ustawa z 12 grudnia 2007 r., BGBl. I S. 2840 ze zmianami.

39. E. Prölls, *Probleme der Rechtsschutzversicherung*, Hamburg 1948, s. 18–19.

40. Dyrektywa 73/239/EWG w sprawie koordynacji przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do podejmowania i prowadzenia działalności w dziedzinie ubezpieczeń bezpośrednich innych niż ubezpieczenia na życie, Dz. Urz. WE L 228, 16.08.1973 r., s. 3–19

41. Dz. Urz. WE C 198 z 7.8.1979, s. 2.

42. G. Eidam, *Spartentrennung in der Rechtsschutzversicherung*, Hamburg 1984, s. 168.

43. F. Mathy, *Rechtsschutz-Alphabet*, Karlsruhe 2000, s. 380–381.

gwarantowanej w ramach ubezpieczenia OC mogłoby się wydawać trudne⁴⁴. Mowa jest tu przede wszystkim o tzw. ochronie prawnej związanej z prawem karnym, ponieważ oba rodzaje ubezpieczeń dotyczą kosztów obrony w postępowaniu karnym. Ochrona prawna w ramach ubezpieczenia OC dotyczy kosztów postępowania wszczętego z powodu popełnienia czynu, który miał wpływ na odpowiedzialność ubezpieczonego. Ubezpieczyciel OC jest zobowiązany do spełnienia świadczenia ubocznego w postaci pokrycia kosztów obrony w postępowaniu karnym w celu ewentualnego zmniejszenia stopnia cywilnej odpowiedzialności odszkodowawczej. W przeciwieństwie jednak do ubezpieczenia OC, ubezpieczyciel ochrony prawnej przy spełnianiu swojego świadczenia nie musi brać pod uwagę kwestii odpowiedzialności cywilnej ubezpieczonego, ponieważ zapewnienie ochrony prawnej związanej z prawem karnym stanowi jego świadczenie główne. Biorąc pod uwagę odmienny charakter świadczeń w obu rodzajach ubezpieczenia, należy skonstatować, że niebezpieczeństwo ich pokrywania się może występować tylko w wyjątkowych przypadkach. W praktyce ubezpieczyciele OC upewniają się, czy ubezpieczający zawarł umowę ubezpieczenia ochrony prawnej. W takim przypadku ochrona prawna z ubezpieczenia OC nie byłaby co do zasady zapewniona. W przypadku jednak takiego świadczenia przez ubezpieczyciela OC powinna być mowa o podwójnym ubezpieczeniu⁴⁵.

W literaturze niemieckiej bada się również scenariusz, w którym sprawca szkody zawarł umowę ubezpieczenia OC z tym samym ubezpieczycielem gwarantującym ochronę prawną poszkodowanemu. W takim przypadku niewątpliwie może wystąpić konflikt interesów w procesie likwidacji szkody. Z pozytywnym wynikiem postępowania dotyczącym dochodzenia roszczenia przez poszkodowanego, którego koszty zostały pokryte w ramach ubezpieczenia ochrony prawnej, wiąże się konieczność wypłaty odszkodowania z tytułu ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej. Z ekonomicznego punktu widzenia ubezpieczyciel byłby zmuszony do finansowania kosztów postępowania w ramach ubezpieczenia ochrony prawnej w sporze z samym sobą. Na pierwszy rzut oka widać, że nie dałoby się pogodzić wymienionych obowiązków ubezpieczyciela wynikających ze świadczenia z dwóch umów ubezpieczenia w sytuacji, gdy ubezpieczeni mają przeciwstawne interesy. Należy przyjąć, że w takiej konstelacji uprzywilejowany byłby ubezpieczony w ramach ubezpieczenia OC, ponieważ w interesie ubezpieczyciela będzie wypłata jak najniższego odszkodowania, związana z jak najmniejszym stopniem winy sprawcy szkody. Co niezwykle istotne, w większości przypadków ubezpieczony w ramach ubezpieczenia ochrony prawnej nie miałby w praktyce świadomości, że i on, i potencjalny sprawca szkody zawarli umowy ubezpieczenia, choć różnego rodzaju, z tym samym podmiotem. Ubezpieczyciel odpowiedzialności cywilnej nie występuje w ewentualnym procesie jako strona, prowadzi spór prawny w imieniu ubezpieczonego na własny koszt, m.in. powołując adwokata reprezentującego ubezpieczonego przed sądem. Niemiecka doktryna wskazuje na specyficzną sytuację ubezpieczonego w ramach ubezpieczenia ochrony prawnej. Jest on zobligowany do niezwłocznego udostępniania ubezpieczycielowi wszelkich istotnych informacji i dowodów dotyczących wypadku ubezpieczeniowego, co przecież może działać także na jego niekorzyść w sporze z domniemanym sprawcą szkody⁴⁶.

Kolejnym aspektem związku ubezpieczenia ochrony prawnej z ubezpieczeniem OC jest świadczenie ubezpieczyciela OC polegające na obronie ubezpieczonego przed nieuzasadnionymi

44. Ibidem, s.16–18.

45. Ibidem, s. 16–18.

46. G. Eidam, *Spartentrennung* ..., op. cit., s. 171.

roszczeniami osób trzecich. Świadczenie to jest wyraźnie uregulowane w prawie niemieckim w ustawie o umowie ubezpieczenia pod nazwą „koszty ochrony prawnej”⁴⁷. W doktrynie pojawia się również określenie „pasywna cywilna ochrona prawna”⁴⁸. Funkcja ochrony prawnej ubezpieczenia OC sprowadza się co do zasady do zwolnienia się poszkodowanego z odpowiedzialności, a tym samym zwolnienia się ubezpieczyciela z ewentualnego obowiązku wypłaty odszkodowania, co wiąże się z koniecznością pokrycia kosztów postępowania sądowego i pozasądowego związanego z obroną przed roszczeniami osoby trzeciej. Ochrona prawna gwarantowana w ramach ubezpieczenia OC jest ze swej istoty ograniczona i służy do utrzymania jak najmniejszej wartości wypłacanego odszkodowania lub w ogóle do zwolnienia się z odpowiedzialności⁴⁹.

Podsumowanie

Jak wspomniano na wstępie, ze względu na niezwykle bogatą tradycję ubezpieczenia ochrony prawnej w Niemczech warto zastanowić się nad przeniesieniem udanych rozwiązań tego systemu na grunt polski.

Jednakże istotną kwestią jest dostrzeżenie charakterystycznych swoistych cech tej tradycji, które zostały pokrótce przedstawione. Mimo braku uregulowań ustawowych dotyczących ubezpieczenia ochrony prawnej do końca XX w., w Niemczech określono jednolite postanowienia umowne w formie ogólnych warunków ubezpieczenia, które, co bardzo istotne, podlegały do 1994 r. zatwierdzeniu przez organ nadzoru. Warunki te otrzymywały więc akceptację państwa i były stosowane przez większość ubezpieczycieli niemieckich. Po drugie, ze względu na zasadę rozdziału branż rozwój ubezpieczenia ochrony prawnej wiąże się ze specjalizacją ubezpieczycieli oferujących taki produkt. Mimo zniesienia tej zasady wymuszonego implementacją dyrektywy o ubezpieczeniu ochrony prawnej specjalizację, którą należy uznać za zjawisko bezsprzecznie pozytywne. Trzecim zagadnieniem jest szeroko komentowany przez doktrynę związek ubezpieczenia ochrony prawnej z ubezpieczeniem odpowiedzialności cywilnej.

Podsumowując, należy skonstatować, że zasadne jest czerpanie z dobrych niemieckich rozwiązań praktycznych i prawnych, trzeba jednak mieć na względzie swoisty system ubezpieczenia ochrony prawnej w tym państwie.

Wykaz źródeł

Bruck E., Möller H., *VVG – Großkommentar zum Versicherungsvertragsgesetz*, Berlin 2010.

Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht, *Versicherungsaufsicht*,

http://www.bafin.de/DE/DieBaFin/AufgabenGeschichte/Versicherungsaufsicht/versicherungsaufsicht_node.html, dostęp: 16.02.2013 r.

Cornelius-Winkler J., *Rechtsschutzversicherung. Ein Leitfaden für die Praxis*, Karlsruhe 2008.

Eidam G., *Spartentrennung in der Rechtsschutzversicherung*, Hamburg 1984.

---

47. Zob. § 101 VVG.

48. P. Guthke, *Probleme der Rechtsschutzversicherung*, Göttingen, 1985, s. 15.

49. Ibidem.

- Fuchs D., *Europejskie prawo ubezpieczeń gospodarczych* [w:] Kowalewski E. (red.), *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Bydgoszcz, Toruń 2006.
- Guthke P., *Probleme der Rechtsschutzversicherung*, Göttingen, 1985.
- Hempfung W., Traut V., *Rechtsschutzversicherung. Grundriß und Entscheidungen*, München 1993.
- Isola C., *Legal expenses insurance: origins and development*, http://www.riad-online.net/fileadmin/documents/homepage/publications/general_publications/Historical_brochure.pdf, dostęp: 3.09.2013 r.
- Kilian M., *Determinanten des europäischen Rechtsschutzversicherungsmarkts. Beratungsmonopole, Anwaltsgebühren und Kostenerstattung*, Zeitschrift für die gesamte Versicherungswissenschaft, Vol. 88, Nr 1.
- Levie G., *La coordination de l'assurance «Protection Juridique» dans les Communautés Europeennes* [w:] Möller H. (red.), *Studien zur Rechtsschutzversicherung in europäischen Ländern und in den Vereinigten Staaten*, Karlsruhe 1975.
- Mathy F., *Rechtsschutz-Alphabet*, Karlsruhe 2000.
- Münkel T., *Kapitel 2: Rechtsschutzversicherung* [w:] W. Rüffer, D. Halbach, P. Schimikowski, *Versicherungsvertragsgesetz. Handkommentar*, Köln 2011.
- Pröls E., *Probleme der Rechtsschutzversicherung*, Hamburg 1948.
- Ridder G., *Rechtsschutzversicherung in der Bundesrepublik Deutschland* [w:] H. Möller (red.), *Studien zur Rechtsschutzversicherung in europäischen Ländern und in den Vereinigten Staaten*, Karlsruhe 1975.
- Szmał Sz., *Wybór prawnika w ubezpieczeniu ochrony prawnej – regulacje wybranych państw europejskich oraz orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości UE*, „Prawo Asekuracyjne”, 2012 nr 2 (71).
- Szmał Sz., *Zapłać składkę i wybierz prawnika*, „Rzeczpospolita”, 17.10.2012 r.
- Werner J., *Die Rechtsschutzversicherung in Europa – Eine Studie über die geschichtliche und wirtschaftliche Entwicklung sowie über die Versicherungsbedingungen der Rechtsschutzversicherungen in Europa*, Karlsruhe 1985.

Characteristic features of legal protection insurance in the German system – selected problems

The article is devoted to selected problems connected with the legal protection system in Germany. The author synthetically presents the history of development of legal protection insurance in Germany, focusing mainly on the insurers' practice, as well as on the supervisor's opinions and the most important decisions. Then the study comments on significant regulations of the German act on the insurance contract which are related to legal protection insurance. The last issue discussed by the author is the important problem of relations between legal protection insurance and third party liability insurance prepared from the point of view of the German doctrine.

Key words: legal protection insurance, German system, principle of division of insurance branches, third party liability insurance, pursuing claims.

SZYMON SZMAŁ – doktorant w Katedrze Prawa Ubezpieczeniowego WPiA UMK w Toruniu, broker ubezpieczeniowy.